

Джерела та література

1. Воробець К. Спокусниця чи цнотлива? Непевне статеве становище жінок у пореформеній українській селянській громаді. *Гендерний підхід: історія, культура, суспільство* / за ред. Л. Гентош та О. Кісь. Львів: Класика, 2003. С. 62–73.
2. Институты благородных девиц в мемуарах воспитанниц / сост., подгот. текста и примеч. Г. Г. Мартынова. Москва: Ломоносовъ, 2013. 288 с.
3. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. 287 с.
4. Кобринська Н. Відповідь на критику жіночого альманаху в «Зорі» з 1887 р. Вибрані твори. Київ: Держполітвидав УРСР, 1958.
5. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. 2-е изд., испр. Т. 1. Санкт-Петербург: Ивд-во «Дмитрий Буланин», 2000. 548 с.
6. Модное ежемесячное издание или Библиотека для дамского туалета. Ч. 1. Москва: В Вольной тип. Вейтбрехта и Шнора; изд. Н. Новиков, 1779. 256 с.
7. Начертании уложения для республики литераторов. *Вестник Европы*. 1805. № 1–4. 346 с.
8. Пономарева В. В., Хорошилова Л. Б. Мир русской женщины: воспитание, образование, судьба. XVIII – начало XIX века. Москва: ООО «ТИД „Русское слово – РС”», 2008. 320 с.
9. Рыбакова А. Е. Домашнее образование девушки-дворянки в первой половине XIX. URL: <https://ist-konkurs.ru/raboty/2008/1094-domashnee-obrazovanie-devushki-dvoryanki-v-pervoj-polovine-xix> (дата звернення: 20.05.2020).
10. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступ. ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
11. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/franko_i_zhinocha_nevolya_v_ruskikh_pisnyakh_narodnikh.pdf (дата звернення: 03. 05. 2020).
12. Чорновол Л. О. Естетичний ідеал вихованки інституту шляхетних дівчат. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5. С. 86–94.

Грідіна Анастасія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МЕМУАРИСТИ ПРО ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ З ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ

Анотація. Здійснено аналіз спогадів учасників революційних подій 1917 – початку 1918 рр. з приводу взаємин УНР з Центральними державами. Залучено мемуари діячів УЦР –

М. Грушевського, В. Винниченка, П. Христюка, В. Андрієвського, Д. Дорошенка, І. Мазепи, М. Шаповала, О. Шульгіна, а також представників більшовицького уряду.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Центральні держави, спогади, революційні події.

Abstract. The analysis of memories of participants of revolutionary events of 1917 – the beginning is carried out. 1918 on the relations of the UPR with the Central Powers. Memoirs of UCR figures – M. Hrushevsky, V. Vynnychenko, P. Khrystyuk, V. Andrievsky, D. Doroshenko, I. Mazepa, M. Shapoval, O. Shulgin.

Keywords: Ukrainian Central Rada, Central Powers, memoirs, revolutionary events.

У спогадах учасників революційних подій 1917 – початку 1918 рр. важливе місце посідають проблеми взаємин УНР з Центральними державами. Вони порушуються переважно в мемуарах діячів УЦР – М. Грушевського, В. Винниченка, П. Христюка, В. Андрієвського, Д. Дорошенка, І. Мазепи, М. Шаповала, О. Шульгіна, а також більшовицького уряду – М. Какуріна, В. Антонова-Овсієнка.

Більшовики, прийшовши до влади, запропонували припинити війну на підставі укладання сепаратного миру з Центральними державами. Позицію українського уряду з цього питання коментує І. Мазепа: «...Центральна Рада довгий час не могла рішиться на припинення війни з центральними державами. Провідники Центральної Ради тішили себе деякий час надією на те, що буде утворене федеративне всеросійське правительство і воно заключить загальний мир з центральними державами» [11, с. 45]. В. Кедровський у спогадах так оцінював орієнтацію Центральної Ради на Німеччину та Австро-Угорщину: «Для українських діячів тієї доби було ясно, що в разі перемоги реакційних сил центральних держав і окупації ними України всі соціальні й навіть, до певної міри, національні революційні здобутки українського народу будуть знищені й годі було сподіватися, щоб селянські маси здобули землю й політичну волю, яку їм обіцяла революція» [9, с. 428].

У процесі перемовин виявилася жорстка позиція країн Четверного Союзу. Д. Дорошенко вбачав зв'язок між доповіддю делегації УНР у Бресті й проголошенням IV Універсалу, центральним пунктом якого була самостійність України [6, с. 300]. П. Христюк заперечував подібну логіку, вважаючи, що події в Бресті й Києві збіглися випадково [11, с. 92].

Мотивуючи необхідність такого кроку, М. Грушевський наголошував: «...для здійснення (укладання) миру та захисту нашого краю від нападників, наше правительство мусить мати повну свободу діяльності, яку може дати тільки державна незалежність нашої республіки.

У люту небезпечну хвилину, яку переживаємо ми – це правильний крок. Потрібно відкинути ілюзії, мовби-то ми можемо на когось опертись, мовби-то хтось стоїть за нами – якийсь «єдиний фронт», якась солідарність народів і країв бувшої російської держави, коли в дійсності нічого такого немає, а властиво навпаки – останки і пережитки тих колишніх зв'язків тільки гальмують, дезорганізують наші зусилля» [5, с. 188].

В. Андрієвський, навпаки, негативно оцінював обставини прийняття IV Універсалу: «Так, – це була справжня творчість Центральної ради, без ніяких

підробок: довго, безграмотно, без достоїнства і демагогічно. Мені було радісно і соромно разом. В історію переходить факт, що український народ об'явив себе сувереним на своїй землі. Але самостійність своєї держави об'явив не свobodно, – а під тиском, під примусом чужинців, і то не зовсім безоглядно, а на всякий случай «з оговорочкою» [1, с. 111]. Отже, було зроблено крок до узаконення розриву зв'язків із колишньою Російською імперією та відкрито шлях до співпраці не лише зі союзниками Росії, а й з її суперниками – державами Четверного союзу, до чого Україну штовхнув розвиток подій.

Цікаву інформацію про перебіг переговорного процесу у Брест-Литовському містять спогади В. Вернадського: «Договор был заключен чудовищно – от Рады было три молодых человека, не знающих немецкого языка, от немцев – лучшие специалисты... Немцы окружили Раду с её невежественными политиками специалистами в военной форме» [3, с. 99].

Е. Людендорф про значення Брестської угоди для вирішення східного питання писав у споминах: «На лиц, взявших на себя ведение переговоров, ложилась исключительно тяжкая ответственность. Она нисколько не облегчалась настроением на родине, создавшимся под влиянием неприятельской пропаганды, которой не противодействовало сильное и стремящееся к ясно сознанной цели правительство» [10, с. 77].

Загалом позитивно оцінюючи укладений мир, В. Винниченко висловив жаль щодо його наслідків: «Мир цей був би дуже корисним для української держави й для її уряду, коли б при цьому була одна умова, а саме: коли б цей мир явився не результатом сприятливих обставин, а наслідком нашої сили і волі, коли б ми тою силою самі могли реалізувати, охоронити й затвердити за собою всі наслідки миру. При такій умові це дійсно був би корисний мир...» [3, с. 98]. За словами М. Грушевського: «Трактат давав Україні мир гідний, привертав їй західні українські землі» [4, 526]. Переважно позитивно оцінював договір і таємні угоди П. Христюк: «Заключний мирний договір з Україною являється, мабуть, єдиним по формі не імперіалістичним з тих численних договорів, які було заключено після нього в кінці великої війни під диктовку буржуазної Антанти. Договір цей був заклучний дійсно без анексій і контрибуцій» [11, с. 562–563]. Не заперечуючи необхідності укладання миру, негативні наслідки Бреста передбачав О. Шульгин: «Всі були згідні в тому, що не можна допустити, щоб советські представники говорили в нашому імені. Що б там не було, але принаймні треба було бути присутніми у Бресті» [13, с. 114]. Він підтримував постійний зв'язок із делегацією, наполягаючи на утриманні її незалежності «як від Росії, так і від держав Четверного союзу» [13, с. 67].

Характеризуючи закордонну політику Української держави, Д. Дорошенко зазначав, що після підписання Берестейського мирного договору дипломатичні стосунки України з Німеччиною та Австро-Угорщиною мали ключове значення для української зовнішньої політики [6, с. 6]. За його словами, Україна, спираючись на німецьку військову силу, намагалася досягти

внутрішньої консолідації в суспільстві і, досягнувши цю мету, поволі вийти з-під опіки Німеччини, а також Австро-Угорщини. Зі свого боку Україна була для Німеччини стратегічним партнером не лише як політичний союзник і противага Росії, але і як надійний економічний партнер.

Негативно цей мир було оцінено прибічниками Радянської Росії, на що вказує уривок зі споминів російського військового М. Какуріна: «Условия этого мира настолько тяжелые, что его нельзя было иначе и рассматривать, как «временную передышку», кроме невыгод для Советской России чисто материального порядка создавали крайне невыгодную обстановку для развития и закрепления революции на Украине и на юге России» [7, с. 24].

Загалом, описуючи взаємини з країнами Четверного союзу, всі українські автори одностайно наголошували на тому, що перемовини були вимушеним кроком. УЦР довго не наважувалася піти на них, сподіваючись на утворення федеративного всеросійського уряду, який би уклав загальний мир з Центральними державами. Думки мемуаристів нетотожні з приводу зв'язку між перемовинами у Бресті та проголошенням незалежності України, хоча всі визнають той факт, що утримували Київ до останнього для уникнення зриву договірної процедури. Оцінки Брестського миру також суперечливі серед самих діячів українського уряду й суто негативні в мемуарах представників більшовицького табору.

Джерела і література

1. Андріївський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині). Нью-Йорк, 1963. 157 с.
2. Вернадский В. И. Дневники, 1917–1921: в 2-х т. Т. 1: Октябрь 1917 – январь 1920 / отв. ред. К. М. Сытник, Б. В. Левшин. Киев: Наук. думка, 1994. 271 с.
3. Винниченко В. Щоденник. Т. 1: 1911–1920. Едмонтон–Нью-Йорк: Видання Канадського Інституту Українських Студій і Комісії УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, 1980. 500 с.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Видання Дніпровського Союзу споживчих союзів України «Дніпросоюз». Київ–Відень, 1921. 575 с.
5. Грушевський М. Спомини. Київ. 1989. № 9. С. 108–149.
6. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). *Український історичний журнал*. 1992. № 6. С. 12.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). *Український історичний журнал*. 1993. № 1–4. С. 6–8.
8. Какурин Н. Е. Как сражалась революция. Москва: «Политиздат», 1990. Т. 1. 272 с.
9. Кедровський В. 1917 рік. Канада: «Вінніпег». 1967. 525 с.
10. Людендорф Э. Мои воспоминания о войне 1914–1918 гг. Москва: Высший военный редакционный совет, 1923–1924. Т. 1–2. 800 с.
11. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. Б.м.: Прометей, 1950. 210 с.

12. Христюк П. О. Замітки і матеріали до історії української революції: 1917–1920 рр.: у 4-х т. Т. 4. Wien: б. в., 1922. 192 с.

13. Шульгин В. В. Последний очевидец: Мемуары. Очерки. Сны. Москва: ОЛМА-Пресс, 2002. 596 с.

Скідан Дар'я

Донецький національний університет імені Василя Стуса

«ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ» У ВІТАЛЬНИХ КАРТКАХ

Анотація. У розвідці досліджується процес формування та трансформації святкових карток до радянського свята «Великого Жовтня». Показано, що листівки мали виразну мобілізуючу роль, оскільки спрямовувалися на підтримання радянських цінностей.

Ключові слова: СРСР, «Великий Жовтень», вітальна картка.

Abstract. Exploration investigates the process of formation and transformation of holiday cards for the holiday of «Great October». It is shown that the leaflets had a clear mobilizing role, as they were aimed at maintaining Soviet values.

Keywords: USSR, «Great October», greeting card.

Поряд з письмовими джерелами стоять джерела візуального типу, які мають значний інформативний потенціал. Зокрема вони представлені вітальними листівками до дня «Жовтневої революції», які уточнюють і розширюють наше уявлення про радянську політику щодо свята «Великого Жовтня».

Проблема радянської святкової обрядовості, формування культу листівки та її впливу на формування ментальності вивчалася радянськими та зарубіжними науковцями [2; 3]. Проте переважна більшість досліджень мають узагальнюючий характер, розкриваючи деякі аспекти трансформації святкової листівки. З огляду на це метою розвідки є висвітлення особливостей друку та трансформацій святкової листівки, приуроченої до свята «Великого Жовтня». Джерелами виступають листівки та вітальні картки.

Для радянських людей свято 07 листопада було приводом для сімейного та дружнього спілкування. Листівки виступали традиційною формою привітання, будучи невід'ємним елементом передсвяткової атмосфери. Радянську листівку, присвячену революції, підписували друзі, родичі або близькі люди і надсилали поштою. Їх акуратно збирали, дбайливо зберігали багато поколінь. Отож, цей різновид візуалізації святкової культури є доволі інформативним у процесі вивчення радянського суспільства.

Після революції 1917 р. найголовнішим завданням усіх видів друкованої продукції стала агітація трудящих мас для боротьби з внутрішніми і зовнішніми ворогами. Вони вели наступ на маси, змінюючи побут і психологію. Листівки того часу перетворилися в особливий вид друкованої продукції – крихітний плакат, що «кличе в бій» за утопічне майбутнє. Окрема серія листівок про революцію 1917 р. мала пізнавальний характер. На таких картках зображено